

O CONSTELAȚIE LITERARĂ VALERIU ANANIA

IOAN ȘT. LAZĂR

Întâlnirea cu teza de doctorat (din anul 2008) a Nicoletei Pălimaru provoacă, încă de la designul copertei, o acoladă imaginară pe cât de neprevăzută, pe atât de semnificativă. Preluând pentru cartea sa titlul seriei *Valeriu Anania. Opera literară*, prin care prestigioasa editură clujeană „Limes” a tipărit, în ediție critică definitivă, sub supravegherea autorului, tot ce a publicat în volume sau în presă marele scriitor, Nicoleta Pălimaru, a cărei lucrare a apărut, în 2011, la aceeași editură, pare că încheie – cu un „studiu despre ...” – această serie și o face în mod fericit, cu talent, pricepere și elevație.

În al doilea rând, se observă că demersul său, pe alocuri completat cu referințe bibliografice recente, nu vizează un caracter monografic – precum acela, de excepție (tot teză de doctorat), semnat de Lucian-Vasile Bâgiu (*Valeriu Anania. Scriitorul*, Limes, Cluj-Napoca: 2006), lucrare pe care Nicoleta Pălimaru o recomandă în *Argument* (p. 5), dar nu o utilizează deloc în mod explicit. Ceea ce ne face să presupunem că, pentru lucrarea ei, avea deja trasate articulațiile structurale și factura analizelor de text sau, mai degrabă, că autoarea și-a dorit individualizarea cu totul aparte față de cercetătorul precedent. Simplificând cumva lucrurile (fapt pentru care ne cerem scuze!), remarcăm că lucrarea lui L.-V. Bâgiu, desfășurând o bogată investigație interdisciplinară, ajunge la descifrarea tehnicii de „producere” a fiecărui text / volum din creația lui Valeriu Anania, pe când Nicoleta Pălimaru, configurând orizontul bibliografic al fiecărei teme tratate de acele texte / volume, se axează pe exercițiul hermeneutic, de proiecție a meta-textului său în planul metafizic sau (după caz) teologic pe care acestea îl implică. Semiotic vorbind, Nicoleta Pălimaru aplică, într-un mod propriu, selectiv (deci, parțial) la nivelul operei lui Valeriu Anania, o *practică a semnificatului*, în timp ce L.-V. Bâgiu, fără să o ignore pe aceasta, realizează cu precădere *practica semnificantului*.

Nu ne propunem, însă, în cele ce urmează, o comparație (sistematică) între cele două lucrări, operație consecutivă față cu recenzia de față. Reținem doar, spre cinstea autorilor, că ambele lucrări vădesc *un contact susținut și prelungit cu scrierile (...) literare, teologice și de cultură* ale lui Valeriu Anania, nu altul decât regretatul IPS Bartolomeu al Clujului, a cărui operă a constituit, în percepția Nicoletei Pălimaru, o *incomparabilă școală de lectură aprofundată a textelor sacre, subțirimea teologică și literară a autorului evidențiindu-se la fece pas*. (p. 5)

Surprinde oarecum compoziția noii cărți despre Valeriu Anania și opera sa literară, structurată aici pe genurile practicate de ilustrul autor, pe care Nicoleta Pălimaru le așază într-o ordine personală: eseu, proza, dramaturgia și poezia – opțiuni de construcție explicitată prin criterii interioare operei în ansamblul ei. Astfel, eseu – respectiv, *Cerurile Oltului* – conține *argumente pentru interpretarea ulterioară a operei*, un exemplu semnificativ fiind formula dialogică, în care cei doi protagoniști, scriitorul Val și călugărul Bart, sunt *ipostazele scripturale ale unei personalități scindate (cele două voci fiind prezente în toată opera)* (p. 6); cu alte cuvinte, în tandemul Val-Bart din acest eseu s-ar afla, scoasă în relief, „cheia” întregii opere, care, cum ar spune Mihail Bahtin, este *polifonică*. Tot astfel, plasarea prozei în a doua poziție nu e de natură axiologică, ci se datorează faptului că, după Nicoleta Pălimaru, proza reprezintă *sectorul literar cel mai bine conturat și pliat pe o hermeneutică interdisciplinară* (p. 6) a operei lui Valeriu Anania – criteriu care, deasemeni, poate constitui (încă) o „cheie” pentru interpretarea ei adecvată, nu doar în planul estetic, ci și în acela al conexiunilor cultural-spirituale complexe, care îl întrepătrund ideatic.

Propensiunea către această complexitate există firesc în carte, dar autoarea nu și-a propus să o „stăpânească” (ar fi triplat numărul de pagini, precum L.-V. Bâgiu!); ea s-a străduit să o sugereze prin evantaiul reperelor bibliografice pe care le corelează la textele lui Valeriu Anania și prin situarea analizelor de text la o altitudine metafizică, teologică sau estetică ridicată și constantă, bine susținută prin „instrumentarul” intelectual folosit. Luăm la întâmplare, ca exemplu, *Parabola fiului risipitor*, pe care e construită ficțiunea din piesa *Hoțul de mărgăritare* și pentru care Nicoleta Pălimaru, ca să o expliciteze ca specie dramatică, o disociază de alegorie (apud Ileana Berlogea și Anatoli Bocearov), corelând apoi viziunea teatrală a lui Valeriu Anania cu prescripția erminică respectivă a lui Dionisie din Furna. Însă nu doar atât. Conform unui procedeu instituit în toate capitolele cărții, autoarea urmărește tema fiului risipitor într-un areal moral-spiritual și cultural-artistic larg, pornind de la Părinții Bisericii și teologi ulteriori – unii dintre aceștia, antologați în volumul *Cartea fiului risipitor. Șase lecturi pentru omul contemporan* (Deisis, Sibiu: 1998) –, trecând apoi prin artele Renașterii și ajungând la artiștii moderni și postmoderni (de la Giorgio de Chirico, Brâncuși, R. M. Rilke, W. Hasenclever, E. Barlach, André Gide până la Valeriu Anania sau Florin Iaru). Acest micro-excurs comparatist este absent în monografia lui L.-V. Bâgiu, ceea ce ne determină să observăm că Nicoleta Pălimaru se raportează mai ales la ceea ce lipsește din cartea acestuia, completând-o tematic și așezându-și, în mod complementar cu ea, demersul. Iar această afirmație se justifică și în secvența analizei piesei respective; autoarea noastră îi relevă ca elemente definitorii: *identitatea și anamnezisul*, evocându-i în paralel *Imnul perlei*, text oriental inclus în *Faptele Apostolului Toma*, apoi constată că *personajul central al operei nu este Eliabar, ci binomul Eli – Eliabar*, marcând relația tată-fiu, în jurul căreia se desfășoară trama narativă, respectiv, plecarea, dar mai ales întoarcerea fiului, însoțite, acestea, de un palimpsest dialogal cu maxime organice inserate în tema iubirii și a înțelepciunii; original ne apare, pentru planul estetic, și apelul la factura „epifonematică” (aici, exclamativă) a multor replici, în înțelesul dat de Jean Starobinski.

Prin toate aceste aspecte, referința Nicoletei Pălimaru la piesa *Hoțul de mărgăritare* stă alături de aceea a lui L.-V. Bâgiu, coerent articulată în factura tehnică, o completează și, la rândul-i, se completează cu aceasta. Și astfel se întâmplă cu toate secvențele analitice din cartea ei.

Acesta credem a fi „mecanismul intern” al demersului Nicoletei Pălimaru, cu determinanții și finalitatea lui corelativă (față de cartea anterioară), frapând de fiecare dată prin libertate și inedit. Libertate – pentru că, față de structura solidă a tomului lui L.-V. Bâgiu, care a rezolvat cu luciditate și aplomb multe din problemele de perspectivă și tehnică a interpretării pe care, în privința unui scriitor-teolog, și le pune orice „lector specializat”, Nicoleta Pălimaru s-a simțit ușurată de povara acestor dificultăți și liberă în a-și alege, pentru fiecare capitol, contribuțiile proprii la cercetarea aceluiași subiect. Inedit – pe de o parte, pentru că, desfășurând evantaiul reperelor bibliografice (insuficient conturat de către L.-V. Bâgiu, și el interesat, în primul rând, de percepția și construcția sa!), Nicoleta Pălimaru, cu un ochi proaspăt, vede răsărind din acest orizont creația

concretă a lui Valeriu Anania, pentru care găsește o expresie sintetică inspirată (Un exemplu din registrul teatrului: *pentru Nae Ionescu, actul fundamental de legătură între om și Dumnezeu este reprezentat de iubire, sentiment care în piesele Miorița și Meșterul Manole contribuie la circumscrierea personajelor în coordonata transcendentă* – p. 138). Pe de altă parte, pentru că, desfoliind opera scriitorului și alegându-și anume secvențe pe care simte că le poate lumina aparte, Nicoleta Pălimaru aplică asupra acestora o viziune proprie, adesea interdisciplinară, individualizându-le și descifrându-le semne, simboluri sau constructe mitice prin care percepția lor sporește în taina inefabilului. (Ne gândim, în acest sens, printre altele, la secvențele „decupate” din arhitectura interioară a volumului *Cerurile Oltului*, respectiv: *Sensurile perimetrului sacru, Hermeneutica spațiului liturgic* ș.a.; dar să luăm un exemplu și din registrul poeziei: *Imaginea metaforică corespunzătoare în plan liric stării de umilință și prin care se atestă condiția aparte a poeziei o reprezintă crysalida: Puternice, nu mă strivi! / Sub slava ta sunt vierme azi. Ei, și? / În trupul meu chircit de târâtură, / Se coc mândreți ce se ’ncepură / din veac ... Elocventă este ideea străbaterii traseului de umilință a crysalidei spre sintaxa ascensională, evocarea crysalidei fiind importantă prin reactualizarea unei simbolistici a Învierii: Tu nu știi poate că în bala mea / se zămislește, nevăzut, o stea ...* – p. 199)

Într-un același context al metodologiei critice, remarcăm – ca și în cazul lui L.-V. Bâgiu (ne întoarcem mereu – nepremeditat! – la compararea celor doi cercetători) –, și la Nicoleta Pălimaru, ca punct maximal al recepției analitice complementare, calitatea aplicațiilor la genul prozei literare, respectiv, la romanul *Străinii din Kipukua* (cu secvențele decupate: *Grădina – între „aici” și „dincolo”, Sentimentul abisalului, Timp și identitate, Re-Venirea de Apoi* ș.a.) și la volumul de povestiri *Amintirile peregrinului apter* (cu secvențe precum: *Îngerul cu „apucături de năzdrăvan”, Pasărea Măiastră, Metamorfoza Sfântului Hristofor, Metafora mormântului gol, Portretul peregrinului apter* ș.a.) – în care subtilitatea autorului este pliată cu abilitățile interdisciplinare și scriitura „subțire” a comentatorului. Ca, de pildă, în fragmentul următor: *O metaforă obsedantă în creația lui Valeriu Anania e reprezentată de taina obârșiiilor, care, în romanul „Străinii din Kipukua”, e ipostaziată prin tentativa „înțoarcerii la rădăcini”, pentru ca, în „Amintirile peregrinului apter”, ea să reapară în termenii „trezirii obârșiiilor”. Aici ar fi vorba mai exact de o renunțare la dimensiunea materială, echivalentă în formularea lui Mircea Eliade cu o „nouă naștere”, nerepetând-o însă pe prima, nașterea fizică. Avem de-a face propriu-zis cu o renaștere mistică, de ordin spiritual, cu alte cuvinte, cu accesul la un nou mod de existență* – p. 80).

Nu ne aflăm departe de a putea decela anumite particularități ce configurează un „stil” propriu cu care Nicoleta Pălimaru advine în mediul scriptural artistic și teologic. Întâi de toate, spiritul cultivat (dar cumpănit, neostentativ), răsfrânt în calitatea ideilor vehiculate, din resortul autorului și din registrele conexe. În al doilea rând, propensiunea spre libertatea de gândire și trăire, ceea ce se manifestă în intuiția creativă, asociativitatea reflecțiilor și „temperatura” frazei. Deloc paradoxal, libertatea, odată câștigată, își impune autodisciplina spiritului, marcată prin precizia cuvântului, concizia și limpezimea sintaxei, având ca rezultat un text, pe cât de sobru, pe atât de elevat. Astfel, în următorul pasaj: *În lectura cutumiară a liricii lui Valeriu Anania, creația de tinerețe e considerată ca având un rol esențial. Valoarea poeziei Pământ și cer, prin binomul metaforic din titlu, constă în funcția de anticipare și totodată în cea a recurențelor. Cele două principii – terestru și celest – se regăsesc, de altfel, pe tot parcursul operei literare, motivele frecvente atât în proza cât și în dramaturgia autorului constituind, în fapt, cele două coordonate – orizontală și verticală – pe care se derulează întreg traseul ontologic ...* (p. 191).

Toate aceste componente stilistice (la care se mai pot adăuga și altele), exersate curent, îi îngăduie autoarei curajul de a experimenta, în varii ipostaze, exercițiul hermeneutic, aplicând, mai mult sau mai puțin, metode consacrate. Exemplificăm din secvența *Amfiteatrul cu măști* (dedicată dramaturgiei): *Vorbind în termeni ontologici, la Valeriu Anania nevoia de mască apare odată cu ieșirea din copilărie. Ea coincide cu intrarea în criză (gr. krisis = lămurire), dar și cu o*

ruptură cauzată de „șocurile fenomenologice” ale autorului. Parafrazându-l pe Charles Mauron, putem afirma că evenimentele biografice resimțite de eul social sunt transmise eului creator prin intermediul măștii, masca primind o conotație specială la Valeriu Anania, cu trimitere la sentimentul de **tânjire metafizică**, ce amprentează întreaga creație literară (p. 144).

În aparență, stilul Nicoletei Pălimaru, așa cum se reliefează deocamdată, pare a nu avea peste tot sistemul de lectură coerent sau, mai ales, flexibil – ceea ce, de altfel, nu este deloc ușor în cazul operei atât de variate, în registre și stil, a lui Valeriu Anania. Noul lector avizat al acesteia realizează, în domeniul eseului și al prozei, performanțe interpretative autentice atât la nivelul *micro*, cât și la nivel *macro*; în schimb, pentru comentariile la teatru și poezie, ansamblul se încheagă din observații și idei calitative disparate, dar care nu se susțin îndeajuns una cu alta; în această privință, ne putem gândi la o probabilă grăbire a redactării, dacă nu, mai degrabă, la un sistem propriu, „nonsistematic”, înlănțuire de conexiuni din care se profilează, cuprinzătoare, sugestivă. Așa se întâmplă adesea pe parcursul cărții, încât trebuie să rememorăm, exemplificativ, plăcerea lecturii unor secvențe precum: *Iconostasul – fereastră „din lumea aceasta spre lumea cealaltă”*, *Punerea în mormânt și Adormirea Maicii Domnului, Ospeția lui Avraam* (din cap. I), *Din „ținuturile elizee”, Sincretismul artelor, Ținte de aur* (din cap. II), *Paradoxul timpurilor în „Du-te, vreme, vino, vreme!”*, *Lumina ca Epifanie, Mistica pământului* (din cap. III) sau *Epifania Logosului* (din cap. IV) – în care ideile sunt bogat juxtapuse, ca într-un „Înșir’te, mărgărite!”

Astfel, privind înapoi (și lăuntric) conținutul cărții Nicoletei Pălimaru, cu secțiunile luminate și cele (încă) neluminate (de către autoare) ale operei marelui scriitor, aceasta din urmă ne apare, în imaginar, asemenea unei constelații recent apărute pe firmamentul nocturn, cu focare de lumini și cu neguri stelare – atât cât și așa cum ne-a reflectat-o, dintr-un alt unghi decât acela al lui L.-V. Bâgiu, oglinda telescopică a noului critic literar. Nu greșim dacă o numim **Constelația literară Valeriu Anania**, către care ne îndemnăm a o explora (cu aceeași dragoste) anamnetic, ca în *genezele perpetui năzărite* de autor prin veacuri.

ABSTRACT

IOAN ȘT. LAZĂR, *A Literary Constellation. Valeriu Anania*

The author makes a comparative analysis of a couple of monographic studies on the works of Valeriu Anania, signed by Nicoleta Pălimaru (*Valeriu Anania. Opera literară [The Literary Work]*, Limes/Renașterea, Cluj-Napoca, 2011) și Lucian-Vasile Bâgiu (*Valeriu Anania. Scriitorul [The Writer]*, Limes, Cluj-Napoca, 2006). Nicoletei Pălimaru’s volume is not targeted as a monographic study, as Lucian-Vasile Bâgiu’s volume. Carrying an extensive interdisciplinary investigation, L.-V. Bâgiu’s paper gets to decode the making of each text/volume by Valeriu Anania, while Nicoleta Pălimaru sets the bibliographic context of every topic these texts/volumes deal with, in order to focus on the hermeneutical exercise, by projecting the meta-text into a metaphysical or theological context, as appropriate.

KEYWORDS: Nicoleta Pălimaru, Lucian-Vasile Bâgiu, comparison